

MADANIY BIRLIKLARNING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI TARJIMA MUAMMOLARI

Jo‘raqulova Mahfuza

Toshkent amaliy fanlar universiteti lingvistika yo‘nalishi 25-03 guruh magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi madaniy birliklarning tarjima jarayonida ifodalanish xususiyatlari lingvistik hamda pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida milliy-madaniy leksika, frazeologik birliklar, nutq etiketi va pragmatik ma’no kabi omillarning tarjimadagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, madaniyatga xos birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish usullari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: madaniy birliklar, tarjima, lingvistika, pragmatika, frazeologizm, milliy-madaniy leksika, nutq etiketi, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности передачи культурных единиц в процессе перевода с английского и узбекского языков с лингвистической и прагматической точек зрения. В исследовании анализируется роль национально-культурной лексики, фразеологических единиц, речевого этикета и прагматического значения в переводе. Также освещаются проблемы, возникающие при переводе культурно маркированных единиц, и способы их решения. Результаты исследования имеют важное значение для переводоведения и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: культурные единицы, перевод, лингвистика, прагматика, фразеологизмы, национально-культурная лексика, речевой этикет, межкультурная коммуникация.

Annotation: This article examines the linguistic and pragmatic features of translating cultural elements between English and Uzbek languages. The study analyzes the role of national-cultural vocabulary, phraseological units, speech etiquette, and pragmatic meaning in the translation process. Furthermore, it discusses the challenges encountered in translating culture-specific units and the methods used to overcome them. The findings of the research are significant for translation studies and intercultural communication.

Keywords: cultural elements, translation, linguistics, pragmatics, phraseological units, national-cultural vocabulary, speech etiquette, intercultural communication.

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy, siyosiy va iqtisodiy aloqalarning kengayishi tarjima faoliyatining ahamiyatini yanada oshirmoqda. Tarjima nafaqat bir tildagi axborotni boshqa tilga o‘girish, balki xalqlarning madaniyati, qadriyatlari va milliy tafakkurini ham yetkazib beruvchi muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli tarjima jarayonida madaniy birliklarning to‘g‘ri va mazmunan mos ifodalanishi tarjimashunoslikning dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishi bilan birga, o‘ziga xos tarixiy, milliy va madaniy xususiyatlarga ega. Har bir xalqning urf-odati, an‘analari, turmush tarzi va

dunyoqarashi til birliklarida aks etadi. Ayniqsa, milliy-madaniy leksika, frazeologik birliklar, maqol va matallar, nutq etiketi hamda pragmatik ma'nolar tarjima jarayonida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bunday birliklarni boshqa tilga o'girishda nafaqat lingvistik moslik, balki pragmatik va madaniy ekvivalentlikni ham hisobga olish zarur bo'ladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda madaniy komponentlarni tadqiq qilish alohida ilmiy yo'nalish sifatida rivojlanmoqda. Chunki tarjimon ikki til o'rtasidagi vositachi bo'lish bilan birga, ikki xalq madaniyatini bog'lovchi kommunikativ ko'prik vazifasini ham bajaradi. Madaniyatga xos birliklarning noto'g'ri yoki yuzaki tarjima qilinishi kommunikativ tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi madaniy birliklarning tarjimada ifodalanishi lingvistik hamda pragmatik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, madaniyatga oid birliklarni tarjima qilishda uchraydigan muammolar, ularning sabablari va tarjima usullari misollar asosida yoritiladi.

Asosiy qism

Madaniy birliklarning tarjimadagi lingvistik va pragmatik xususiyatlari

Til va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisalardir. Har bir xalqning milliy tafakkuri, urf-odati, qadriyatlari va turmush tarzi uning tilida o'z aksini topadi. Shu sababli tarjima jarayonida faqat grammatik yoki leksik moslikni ta'minlash yetarli bo'lmaydi. Tarjimon matndagi madaniy ma'no, kommunikativ maqsad va pragmatik xususiyatlarni ham hisobga olishi zarur.

Ingliz va o'zbek tillarida madaniy birliklar turlicha shakllangan bo'lib, ular tarjimada muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, milliy-madaniy leksika, frazeologik birliklar, nutq etiketi va pragmatik ma'nolarni tarjima qilish jarayoni murakkab hisoblanadi.

Milliy-madaniy leksikaning tarjimasi

Milliy-madaniy leksika muayyan xalqning hayoti, urf-odati va tarixiga xos tushunchalarni ifodalaydi. Bunday birliklar boshqa tilda to'liq ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin.

Masalan, o'zbek tilidagi "mahalla", "hashar", "navro'z", "palov", "choyxona" kabi birliklar xalqning ijtimoiy va madaniy hayoti bilan bevosita bog'liqdir. Ingliz tilida ushbu tushunchalarning aynan mos muqobili mavjud emas. Shu sababli tarjimada transliteratsiya yoki izohli tarjima usullaridan foydalaniladi.

Masalan:

"Mahalla" — neighborhood community

"Palov" — Uzbek pilaf

"Navro'z" — traditional Eastern New Year celebration

Bunday tarjimalarda nafaqat so'zning ma'nosi, balki uning milliy-madaniy mohiyatini ham saqlab qolish muhimdir.

Frazeologik birliklarning tarjimasi

Frazeologizmlar xalqning mentaliteti va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til birliklaridan biridir. Ingliz va o'zbek tillaridagi ko'plab iboralar milliy madaniyat bilan bog'liq bo'lgani sababli ularni so'zma-so'z tarjima qilish ma'no yo'qolishiga olib keladi.

Masalan, o'zbek tilidagi:

"Mehmon otangdan ulug'"

iborasi mehmondo'stlikni ifodalaydi. Uni ingliz tiliga so'zma-so'z tarjima qilish tabiiy eshitilmaydi. Shu sababli pragmatik moslashtirish orqali:

Guests are treated with the highest respect
shaklida tarjima qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ingliz tilidagi:

“Break the ice”

iborasi esa o'zbek tilida:

“Suhbatni boshlab muhitni yumshatmoq”

deb mazmuniy tarjima qilinadi.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda ekvivalent topish, adaptatsiya va izohli tarjima usullari keng qo'llaniladi.

Nutq etiketi va pragmatik ma'no

Nutq etiketi har bir xalqning muomala madaniyatini aks ettiradi. O'zbek xalqida hurmat va muloyimlik muhim o'rin egallaydi. Shu sababli murojaat shakllari ingliz tiliga nisbatan ancha keng rivojlangan.

Masalan: aka, opa, amaki, xola kabi murojaatlar nafaqat qarindoshlikni, balki hurmatni ham ifodalaydi. Ingliz tilida esa bunday ma'nolar ko'pincha:

Mr., Mrs., sir, madam orqali beriladi.

Pragmatik jihatdan ayrim gaplarning yashirin ma'nosi ham tarjimada muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan:

“Bir piyola choy ichib keting”

jumlasi o'zbek madaniyatida oddiy taklif emas, balki mehmondo'stlik va hurmat ifodasidir.

Ingliz tiliga:

Please, have some tea before you leave

shaklida tarjima qilinishi pragmatik jihatdan mos hisoblanadi.

Tarjimada qo'llaniladigan usullar

Madaniy birliklarni tarjima qilishda bir nechta tarjima strategiyalaridan foydalaniladi:

Transliteratsiya — milliy birlikni asl shaklda saqlash.

Izohli tarjima — tushunarsiz birlikka qo'shimcha izoh berish.

Adaptatsiya — madaniy jihatdan mos variant tanlash.

Ekvivalent tarjima — ma'nodosh birlikni qo'llash.

Generalizatsiya — umumiyroq ma'no bilan ifodalash.

Ushbu usullar tarjima jarayonida milliy koloritni saqlash va kommunikativ ma'noni to'liq yetkazishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida madaniy birliklarning tarjimasi murakkab lingvistik va pragmatik jarayon hisoblanadi. Har bir til o'z xalqining milliy qadriyatlari, urf-odatlar, mentaliteti va dunyoqarashini aks ettirgani sababli madaniyatga xos birliklarni tarjima qilishda oddiy leksik moslik yetarli bo'lmaydi. Tarjimon matnning nafaqat til xususiyatlarini, balki uning madaniy va pragmatik mazmunini ham chuqur anglab yetishi zarur.

Tadqiqot davomida milliy-madaniy leksika, frazeologik birliklar, nutq etiketi va pragmatik ma'nolar tarjimada muhim o'rin egallashi aniqlandi. Ayniqsa, ingliz va o'zbek xalqlarining madaniy tafovutlari ayrim birliklarni tarjima qilishda qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bunday hollarda transliteratsiya, izohli tarjima, adaptatsiya va ekvivalent tarjima usullaridan foydalanish samarali natija beradi.

Shuningdek, tarjima jarayonida pragmatik moslikni saqlash kommunikativ maqsadning to'liq yetkazilishida muhim omil hisoblanadi. Tarjimon ikki til o'rtasidagi vositachi sifatida nafaqat so'zlarni, balki madaniy ma'no va milliy ruhni ham tarjima qilishi lozim.

Demak, madaniy birliklarning lingvistik va pragmatik jihatdan to'g'ri tarjima qilinishi xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunish, madaniy almashinuv va samarali kommunikatsiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty). – Moskva: Vysshaya shkola, 1990.
2. Nida E. Language, Culture and Translating. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 1993.
3. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988.
4. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London and New York: Routledge, 2011.
5. Vinay J.P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1995.
6. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
7. Mo'minov S. Tarjimashunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.
8. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
9. Mahkamov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Fan, 2013.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
11. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic. – London: Edward Arnold, 1978.
12. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. – London: Routledge, 2015.